

*View Over the Balkan Peninsula
Поглед над Балканите*

ТЕСАЛИЯ В СРЕДНОВЕКОВНАТА БЪЛГАРСКА ИСТОРИЯ

Тервел Попов

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. Настоящата работа изследва българското политическо и етническо присъствие в Тесалия през Средновековието. Тесалия влиза в пределите на ранносредновековна България за кратки периоди, но все пак това помага сред част от славянското население в областта да се утвърди българско народностно самосъзнание. Има данни в различни извори за българи в Тесалия през XI – XV в., които участват в местни бунтове и междуособни борби.

Ключови думи: Тесалия; Българско царство; цар Симеон; цар Самуил; Лариса

Тесалия заема периферно място във военнополитическите интереси на Българското царство през Средновековието. Военните кампании на българите в тази област са епизодични в сравнение с походите в други земи на Балканите. В същото време, в Тесалия живее българско население, което дълго време запазва етническата си идентичност.

В някои извори има данни за славянското заселване в Тесалия. В схолия на Арета Кесарийски (ок. 850 – след 932) пише за „славянският народ, който с война проникнал в Първа и Втора Тесалия, и в Айния, и в двете Локриди, и в Епикнидия, и в Озолия, и в Стария Епир, и в Атика, и в Евбея, и в Пелопонес, като изтребил и унищожил местните елински племена и се установил от шесттата година на Маврикиевото царуване до четвъртата година на Никифоровото“.¹⁾ В Монеувасийската хроника също се отбелязва, че „аварите“ (славяните) завладяват Тесалия, Елада, Атика, Евбея и Пелопонес и се заселват в тези земи.²⁾ В Тесалия се настанява славянското племе велегезити, а навярно и други племена.³⁾ През 799 г. Акамир – княз на славяните от Велзития (Βελζιτῆας), подтикван от жителите на Елада, иска да освободи заточените там синове на Константин V Копроним (741 – 775) и да постави един от тях за василевс. Действията на византийските власти са бързи и сурови. Теофан Изповедник (ок. 760 – 817) пише: „Щом научила това, императрица Ирина изпратила при патриций Константин Серандапих неговия син Теофилакт, който бил спата-

рий и неин племенник, ослепила всички и осуетила заговора им срещу нея“.⁴⁾ Някои изследователи идентифицират Велзития със славянската област Берзития в дн. Република Северна Македония (Shafarik, 1847: 319, 365), а други – с Велегезития в Тесалия (Drinov, 1971: 361; Angelov, 1971: 162). В извори от XII и XIII в. се споменава тесалийската provincia Belegezitae.⁵⁾ Славянските жители на Тесалия оставят значителен брой географски названия: Араховица (Ореховица), Баня, Бистрица, Велеси, Велестино, Велица, Войвода, Волос, Врана, Големи, Голица, Горица, Горяни, Грива, Доброй, Доляна, Дряново, Загора, Земяни, Козякас, Коняри, Лясково, Мелово, Невестики, Поляна, Ракова, Рахово, Село, Селяни, Сусица (Сушица) и т.н.⁶⁾ В Тесалия живее и многочислено влашко население. Показателно е, че областта или някои нейни райони са назовавани „Влахия“ и „Велика Влахия“.⁷⁾

До началото на IX в. Плисковска България е твърде отдалечена от славяните в Тесалия. По-близо до областта са разположени Куберовите българи, населяващи земите на историко-географската област Македония. Опитът на Кубер да завладее Солун, е неуспешен въпреки хитрия план. Според „Чудесата на св. Димитър Солунски“ следващата му цел при превземане на града е да подчини околните славянски племена, съседните острови, Мала Азия и дори Цариград!⁸⁾ Очевидно това твърдение е преувеличено, но все пак поставянето на Солун – втория по значение византийски град, под властта на Кубер би му дало възможност да разшири политическата си формация и на юг. Впрочем при едно от славянските нападения срещу Солун от началото на VII в. княз Хацон обединява повечето славяни от Македония, Епир и Тесалия – племената берзити, драгувити, ваюнители, велегезити и др.⁹⁾ Ако Кубер би успял да овладее Солун, това би превърнало българския вожд в естествен обединител на славяните от югозападните предели на Балканите. И без да превземе града, Кубер успява да привлече някои от славянските племена за свои съюзници. През 688 – 689 г. византийският император Юстиниан II (685 – 695; 705 – 711) предприема мащабен поход срещу „Склавиния и България“ в района на Солун.¹⁰⁾ По-нататък Куберовите българи разширяват контрола си над земите на запад и югозапад, в дн. Албания. За това свидетелстват съкровищата от Врап (южно от дн. гр. Тирана) и Ерсек (в района на дн. гр. Корча) (Werner, 1989: 7 – 103; Totev & Pelevina, 2011: 32 – 52).

През 808 г. войски от Плисковска България предприемат успешен поход по долината на р. Струма, а на следващата, 809 г., превземат Сердика и си отварят пътя на югозапад, към „Долната земя Охридска“, населявана от славянски племена и потомци на Куберовите българи. След категоричното надмощие на кан Крум (796 – 814) във войната с Византия през 811 – 814 г. славяните от целия Балкански полуостров (без сръбските и хърватските племена) виждат в България защитник и обединител. В победоносната войска на българския владетел участват авари и бойци от „околните славянски племена“ и „всички

Склавинии“.¹¹⁾ Вероятно някои от тези „Склавинии“ са разположени в югозападните земи. Разпростирането на българските граници на югозапад до крепостта Канина на Адриатическо море в средата на IX в. (Ivanov, 1970: 565) дава стратегически позиции на българите за настъпление към Тесалия, Елада и Пелопонес и е предпоставка за бъдещите походи на царете Симеон Велики (893 – 927) и Самуил (997 – 1014) в тези области.

В хрониката на Йоан Малала (ок. 490 – ок. 570) от втората половина на VI в. пише за Ахилевите мирмидонци: „три хиляди души, наричани някога мирмидонци, а сега българи“.¹²⁾ Тъй като според древногръцката митология мирмидонците са населявали Тесалия, редица изследователи смятат, че пасажът за българите е екснаинтерполация от IX – X в. и в духа на византийските тенденции към архаизиране отразява българското етническо присъствие в областта през този период (Ivanov, 1986: 124 – 125; Angelov, 1971: 368; Koledarov, 1985: 42). В старобългарския превод на хрониката на Малала, направен при Симеон Велики, вероятно в края на IX – началото на X в.¹³⁾ се отбелязва, че Ахилевите воители „се наричаха тогава мирмидонци, а днес българи и хуни“.¹⁴⁾ Подобно приравняване на мирмидонците с българите и хуните се среща и при византийския автор Йоан Цеца през XII в.: „И тогава всички пристигнаха в Авлида с кораби, и заедно с тях Ахил... водейки войска от хуни-българи-мирмидонци, на брой две хиляди и петстотин“.¹⁵⁾ В тази връзка трябва да се отбележат няколко неща. Старобългарският превод от края на IX – началото на X в. на хрониката на Йоан Малала показва, че още преди това в произведението на византийския автор съществува сведението за „мирмидонците-българи“. Това сведение в хрониката е преди българското етническо название да се е наложило дори за част от славянските жители на Тесалия и няма как да визираща българи в областта. Освен това е възможно старобългарският превод на творбата на Малала да отразява по-точно първоначалния облик на гръцкия оригинал и данните за „мирмидонците-българи“ да са се съдържали в оригиналния текст на хрониката, а да не са по-късна интерполация (Nikolov, 2006: 169). Изглежда името „българи“ за част от тесалийските славяни се утвърждава през X – XI в. след завоеванията на Симеон Велики и Самуил. Някои медиевисти смятат, че българското народно-самосъзнание сред част от славянското население в Тесалия се оформя след нейното покоряване от Самуил, когато тя за по-продължително време е под българска власт (Mutafchiev, 1986: 225; Matanov, 1982: 82). Други славяни в областта, като велегезитите в Южна Тесалия, съхраняват племенното си название, за което свидетелства споменаването през XII и XIII в. на „провинция Велегезития“. В различни извори има сведения за българи в Тесалия през XI – XV в., но те я обитават заедно с многобройни жители власи и гърци, които представляват значителен дял от тамошното население. Най-вероятно обяснението защо Йоан Малала идентифицира мирмидонците с българите, трябва да се

търси в античната представа за скитския произход на Ахил, позната и на някои византийски автори, а често ромеите, в своята тенденция да архаизират, наричат българите „скити“ (Nikolov, 2006: 170). Това обяснение се допълва от хипотеза, според която сведението на Малала е свързано с традиция, локализираща митичния остров на Ахил в Северното Причерноморие около Меотида, където през VI в. вече живеят прабългарски племена (Реев, 2005: 488 – 489). В духа на византийската традиция е да отъждествява новите народи завоеватели със старото население, живяло на завоюваните от тях земи (Реев, 2005: 488 – 490). Тук изобщо няма да се спираме на ненаучните и абсурдни спекулации за произхода на българите, свързани със сведението на Йоан Малала за „мирмидонци-българи“.

Съществува мнение, че част от Тесалия е в българските предели още при царете Симеон Велики и Петър I (927 – 969), например района на тесалийския град Стаг (дн. Каламбака). Във втората грамота на Василий II Българоубиец (976 – 1025), дадена на Българската църква в Охрид, пише: „Тъй като след издаването на първата грамота за обсега на всяка българска епископия, светейшият архиепископ на България поиска от царство ни да се направи и друга грамота за останалите негови епископии, неизброени в първата грамота, защото съседните митрополити ги били заграбили от българската област и си ги били присвоили и понеже царство ни не желае да допусне никого от тези митрополити и техните люде ни крачка навътре в границите на българската област, то постановяваме, щото сегашният светейши архиепископ да притежава и управлява всичките български епископии, които при цар Петър и Самуил се притежаваха и владееха от тогавашните архиепископи, както и всички други градове“ (Ivanov, 1970: 555 – 556). По-нататък василевсът подчертава: „Също и сегашният архиепископ на България постановяваме да има толкова епархия, колкото е била при цар Петър и да владее и управлява всички епископии на България...“ (Ivanov, 1970: 556). В третата грамота на Василий II за Българската църква към нея е включена и епископията с център Стаг: „Тази грамота се даде от царство ни на светейшата архиепископия на България, за да обладава тя безпрепятствено и следните епископии, именно на Сервия, на Стаг и на Верея [Бер], защото и те лежат в българските предели“ (Ivanov, 1970: 561 – 562). Грамотата показва принадлежността на Стаг към България. Петър Коледаров приема, че отбелязаните в грамотите епархии на Охридската архиепископия, включително Верея, Сервия и Стаг, положително са влизали в Българското царство при цар Петър I (Koledarov, 1979: 51). Според изследователя в грамотите на Василий II епископиите на завладените от Самуил Драч и Лариса не са причислени към Българската църква, защото критерият при определянето на нейния диоцез е дали дадена епархия се е намирала в българските предели през царуването на Петър I (Koledarov, 1979: 50, 63). Въпреки че и във византийска императорска грамота от 1336 г. част от жителите в района на Стаг са

определени като „българи“, не можем да бъдем сигурни, че градът влиза в Българското царство при Петър I само въз основа на факта, че е в пределите на Охридската архиепископия, тъй като в нея са включени някои градове в Южен Епир, като Козил и Риги (Ivanov, 1970: 560), за които имаме основателни съмнения, че влизат в Петрова България. Козил и Риги са в областта на гр. Никопол на залива Арта,¹⁶⁾ а този район през царуването на Симеоновия син е част от Византия. Разбунтувалите се срещу цар Петър I българи през 930 г. намират убежище на ромейска територия, като плячкосват всичко по пътя си и завладяват Никопол на Артския залив. Едва след тежки сражения с отделни техни групи ромеите успяват да ги укротят и подчинят.¹⁷⁾ Козил, Риги и други градове в Южен Епир явно са завладени от българите по времето на Самуил. В този смисъл грамотата на Василий II не е категорично доказателство за принадлежността на Стаг към Българското царство през управлението на Петър I. Според някои мнения градът е завладян от българите при походите на Самуил в Тесалия (Nikolov, 2005: 198; Nikolova, 2017: 127 – 128; De Rosen, 2018: 147).

След победите си при Ахелой и Катасирти през 917 г. цар Симеон Велики предприема мащабен поход в Тесалия, Елада и Пелопонес (918 г.).¹⁸⁾ Тази военна кампания е част от цялостната стратегия на българския владетел да завладее балканските провинции на Византия по пътя към осъществяването на главната си цел – превземането на Цариград. За похода има сведение в Житието на св. Лука Нови Стирийски, живеещ в планината Йоаница, недалеч от Коринтския залив: „Симеон, вождът на скитския народ, който сме свикнали обикновено да наричаме българи, нарушил договора с ромеите, тръгнал по цялата суша, сякаш се въоръжил с нашите грехове като с непобедима десница. Той вземал пленници и плячкосвал, едни лишавал от живот, а други от свобода и ги правел данъкоплатци“. Част от ромеите търсят убежище в крепостите, а други – в Пелопонес и на околните острови. Спасилите се на островите бежанци смятат, че са в безопасност, защото българите нямат флот, но българските воители пленяват кораб и ги нападат. Малцина ромеи оцеляват, сред тях е и св. Лука Нови.¹⁹⁾ Още преди българския поход светецът прави предсказание за него. Той говори за „скитското копие, което преминало по цялата суша и почти изцяло щяло да я предаде на погибел“. Св. Лука Нови предсказва, че „Елада ще бъде забравена, а Пелопонес ще бъде завладян“.²⁰⁾

От тези данни изглежда, че цар Симеон оглавява похода на юг. Византийският автор Кекавмен (1020/1024 – след 1070) също отбелязва, че лично българският владетел предвожда армията си при военната кампания. Този факт показва важноста на похода. Кекавмен пише за неназован по име голям град, който българският цар не успява да завладее със сила, а чрез хитрост: „...бил многолюден град в Елада. Тогавашният български владетел тиранът Симеон много се мъчил да го завземе, но усилията му отивали напразно. Тогава той установил приятелство с жителите на [тази] крепост и изпратил хора, които

уж носели известие от него. Изпратените били извънредно съобразителни, твърде смели и силни. Те, като наблюдавали, видели, че вратите на града били поставени високо на панти и били отделени от земята. Като забелязали това, те го донесли до ушите на тирана. А той избрал петима храбри мъже и ги изпратил да влязат в крепостта уж по служба. Поръчал им да носят секири отзад на поясите си и като настъпят срещу вратите, да заловят пазачите им и да строшат пантите. Те точно така и сторили. След като пантите били строшени, вратите паднали на земята. И така, те веднага дали знак, както им било поръчано, и накарали да пристигнат веднага ония, които владетелят бил приготвил за целта. Сред гражданите настъпила суматоха поради станалото, а хората на тирана нахлули вътре и овладели града без кръвопролитие“.²¹⁾

Кой е градът, превзет от българите? Съществува възможност да е гр. Тива. В схолия на Арета Кесарийски пише, че по времето на цар Симеон Велики българите го разрушават.²²⁾ Много вероятно е също така превзетата крепост да е Лариса (Gyuzelev, 2012: 32 – 33). Градът е завладян от Симеон Велики при нахлуването му в Тесалия. За това свидетелства Житието на св. Фантино Млади (902 – 967). Установяването на светеца на Балканите до неговата смърт в Солун се датира между 965 – 967 г. Когато е в Лариса, той прави следното предсказание: „Ах, колко е хубаво това място! Жалко е като се помисли, че ще попадне в ръцете на неприятели!“. Неговите придружители му казват, че „това вече е ставало“ (Gyuzelev, 2012: 31 – 32). Очевидно под „неприятели“ се имат предвид българите и става дума за две завладявания на Лариса – едното преди 965 г., а второто след тази дата (Gyuzelev, 2012: 32). По-ранното превземане на града е по време на българската военна кампания от 918 г., а може би има завоюване на крепостта от българите и преди това, ако се доверим на интерпретацията, която някои автори правят на данните в Житието на св. Николай Нови от Вунени. Покоряването на силната твърдина показва, че и ромеите, които при българското нашествие са потърсили закрила зад крепостните стени на градовете, не са в безопасност. Вероятно цар Симеон е оставил свой сановник да управлява града. Имаме примера с гр. Виза в Източна Тракия, в който царят поставя за управител свой боил, въпреки че градът е изгорен от напусналите го жители, а българският владетел заповядва да сринат до основи и крепостните му стени.²³⁾

Възможно е преди тази военна кампания в Тесалия да е имало и по-ранен поход на Симеоновата армия в областта. Някои изследователи свързват с българите сведенията за нашествие в Тесалия, съдържащи се в Житието на св. Николай Нови от Вунени (Avramea, 1974: 89 – 96; Spanos, 2014: 37 – 42; Bozhilov, 1983: 211). Малко вероятно е нападателите, споменати под името „авари“ (Αἰῶρες, Αἰῶρους, Αἰῶρων), да са арабски пирати. Против тази възможност са изведени редица аргументи: арабските пиратски атаки са ограничени в крайбрежните райони, докато в Житието става въпрос за мащабен

поход във вътрешността на страната; нападението изглежда е от север; византийските произведения не споменават за превземане на Лариса от арабите и т. н. (Avramea, 1974: 90 – 91; Spanos, 2014: 37 – 42). В Житието на св. Николай Нови от Вунени са отбелязани ромейският император Лъв и брат му Александър.²⁴⁾ Споменатият василевс е Лъв VI Мъдри (886 – 912) (Avramea, 1974: 90 – 91). След смъртта му неговият брат Александър за кратко заема византийския престол (912 – 913) (Bozhilov, Bilyarski, Dimitrov & Iliev, 1997: 239). В агиографското произведение се подчертава, че императорът и брат му воюват на изток с многоброен неприятел, който жестоко опустошава източните земи на Византия. Несъмнено този източен враг са арабите, които създават постоянни грижи на Ромейската империя.²⁵⁾ В своята „Тактика“ Лъв VI подчертава, че, когато българите нахлуват в Източна Тракия през 894 г., „нашите [ромейските] войски бяха заети срещу сарацините [арабите]“.²⁶⁾ Докато ромеите са ангажирани във война на изток, на запад „аварите“ се възползват от отсъствието на византийски войски, разграбват и разоряват градове и села, убиват и пленяват много хора. Враговете са характеризирани като „крвожадните авари“, „по-зли от зверовете“, „крвожадни зверове“ и т. н. Срещу тях василевсът изпраща армия, предвождана от Николай Нови, почитан като смел военачалник. Николай се настанява в гр. Лариса и подсилва крепостните му стени. Пълководецът решава да не остава в Лариса, а да се сражава с аварите в района на пл. Тернавос, северозападно от града. Николай и неговите съратници са разгромени. Ромейският военачалник успява да пробие вражеския обръч и намира убежище в района на Вунени. Нашествениците „прочистват“ цялата околност – градове и села. Те искат от местните жители да се отрекат от Христа. Ромеите, които не приемат, са погубени. Николай Нови също е заловен, въпреки гористата и уединена местност, която обитава. Той остава твърд в християнската си вяра и е предаден на мъченическа смърт.²⁷⁾ През 894 – 899 г. бушува голяма българо-византийска война, предизвикана от преместването на българското тържище от Цариград в Солун. Възможно е този поход в Тесалия да се е провел след победата на българите над ромеите при Булгарофигон през 896 г., когато Симеон Велики организира голяма офанзива срещу Цариград. Персийският историк Ал-Табари (838 – 923) отбелязва, че в 283 г. от хиджра (=19 февруари 896 – 7 февруари 897 г.) в Багдад пристига писмо, в което се съобщава, че „славяните“ (българите) предприемат голям поход срещу „Рум“ (Византия) с многобройна войска. След като разгромяват ромеите и опустошават много от селищата им, те достигат византийската столица (Krastev, 2012, 301 – 302). Не е изключено при това мащабно настъпление българският владетел да е изпратил войски и на юг към Тесалия, както покъсно постъпва след победите при Ахелой и Катасирти. Българо-византийската война приключва през лятото на 899 г. (Bozhilov, 1980: 77 – 80), така че този поход в Тесалия може да е проведен не само при кампанията срещу ро-

мейската столица от 896 г, а най-общо между 896 – 899 г., след като през 896 г. Симеон Велики се справя с унгарската заплаха от североизток и разгромява ромеите при Булгарофигон. Също така е възможно това българско нашествие в областта да е в началото на Х в., когато арабският натиск върху Византийската империя е много силен (през 904 г. арабите опустошават Солун). През този период Симеон Велики превзема 30 крепости около Драч и предприема набези вероятно в района на Солун (Zlatarski, 1994: 324 – 325; Bozhilov, 1983: 94 – 97; Krastev, 2012: 306 – 308). От агиографското съчинение за св. Николай Нови от Вунени обаче става ясно, че опустошителите на Тесалия са езичници, а по това време българите вече са християни. Съществува хипотеза, че периодът от няколко десетилетия след Покръстването не е достатъчен за християнизацията на всички българи (Avramea, 1974: 92). Възможно е тези езичници да са печенежки съюзници на Симеон Велики. През 896 г. българи и печенеги съвместно разоряват унгарските поселища в Ателкуз.²⁸⁾ Също така има вероятност езичниците да са славяните от Тесалия, които са се включили в българското настъпление. В Монеувасийската хроника славяните в земите на дн. Гърция са наречени именно „авари“.²⁹⁾ Някои от тях, въпреки че са разположени в близост до Света гора Атонска, упорито пазят езическата си вяра и се кланят на идоли чак до XI в.³⁰⁾ Невъзможно е славяните езичници да превземат силно укрепени градове в Тесалия без основното участие на голяма армия като българската. В тази връзка, някои византийски източници също свързват българите с аварите. Цариградският патриарх Николай I Мистик (901 – 907; 912 – 925) в писмо до цар Симеон Велики твърди, че българите са „издънка“ на аварите.³¹⁾ В Монеувасийската хроника се подчертава: „Аварите били по род хунски и български народ“.³²⁾ Във византийската енциклопедия „Суда“ пише: „На българите се харесала носията на аварите; те заменили своите дрехи с техните и досега ходят така облечени“.³³⁾ Вероятно става въпрос за отделни елементи от облеклото на аварската аристокрация, възприети от българския владетел и неговите боили след покоряването от българите на голяма част от Аварския хаганат (Pavlov, 1997, 60). Тези данни показват, че българите нерядко са отъждествявани или свързвани от ромеите с аварите – като потекло, одежди, приемственост. Все пак на въпроса кои са „крвожадните авари“, опустошили Тесалия, не може да се даде категоричен отговор.

Краят на българската заплаха за Елада и Пелопонес е точно зафиксиран в Житието на св. Лука Нови Стирийски – сключването на българо-византийския мирен договор през 927 г. След това ромейските бежанци се завръщат по родните си места.³⁴⁾ Евентуалният български военновременен контрол над Тесалия и Елада продължава максимум девет години – от 918 до 927 г.

С преместването на държавното средище в югозападните български земи, след като Велики Преслав е превзет от ромеите през 971 г., опасността от български нашествия в Тесалия значително нараства. Бунтът на византийския

пълководец Варда Склир срещу василевса Василий II дава възможност на четиримата братя „комитопули“ Давид, Мойсей, Аарон и Самуил да започнат успешни военни действия срещу Византия през 976 г. В „Исторически свод“ Йоан Скилица (втората половина на XI в.) пише, че докато василевсът е зает с потушаването на бунта на Склир, Самуил „безнаказано нахлувал във всички западни области, не само в Тракия, Македония и земите около Солун, но и в Тесалия, Елада и Пелопонес“.³⁵⁾ Българските набези в ромейските предели още в началото на голямото българо-византийско противоборство, продължило над 40 години, са отбелязани от аквитанския свещеник Адемар от Шабан (988 – ок. 1035) в Хроника или История на франките: „По същото време българите подновили войната и твърде много опустошили Гърция“.³⁶⁾

В Похвално слово за Фотий Тесалийски има сведения за българското нашествие в Тесалия: „Мизийският [българският] народ въстанал срещу ромейската власт. Опустошавайки цялата земя на тесалийците и на долопите, той причинявал големи тревоги на авзонския [ромейския] император. Нито приходите оттам можели да стигнат до императорския дворец, нито било безопасно за някой от неговия народ да тръгне на път за там. Всички били жестоко отвлечани в плен, безпощадно избивани с меч или отвеждани в робска участ според закона на пленничеството, който отрича племенното родство и изправя сродник срещу сродник. Императорът, като отсъдил уместно, че това не бива повече да се понася, събрал многохилядна конница и многохилядна пехотна войска и започнал силна и смела борба със значителна армия. След като се завързало ожесточено сражение, императорът излязъл срещу тях с цялата си войска, но се оказал по-слаб от варварските пълчища. Понеже [това] се повторило много пъти, императорът достигнал до голяма безизходица...“³⁷⁾ Освен българските опустошения в Тесалия, тези данни отразяват безкомпромисната борба на Самуил срещу Византия и категоричното надмощие на българите в първите десетилетия на големия българо-византийски двубой.

В писмо се говори за бунтовници в Тесалия, които са разгромени от ромейския стратег и намират убежище в крепостта Езеро.³⁸⁾ Датирането на писмото около 975 г. не е сигурно, възможно е да е най-общо от втората половина на X в. (Pirivatrach, 1997: 25 – 26). Вероятно това е надигане на тесалийските славяни, предизвикано от похода на Самуил в областта. За това подсказва славянското име „Езеро“ на средището на бунта.³⁹⁾

Йоан Скилица лаконично отбелязва, че при нахлуванията си Самуил „завладял много крепости, най-главната от които била Лариса“.⁴⁰⁾ Това сведение изобщо не дава представа за големите усилия, които коства на българския пълководец превземането на Лариса. Според различни изчисления до овладяването на града от българите се стига след шест и дори десет години.⁴¹⁾ Кекавмен дава уникални сведения за продължителната обсада и трудното превземане на крепостта от Самуил. За добрата осведоменост на византийския

автор можем да съдим от факта, че неговият дядо, който също се казва Кекавмен, е защитавал тесалийския град от българите: „Докато моят покоен дядо Кекавмен бил в Лариса като управител на Елада, българският тиран Самуил често опитвал ту с война, ту с хитрост да превземе Лариса и не успявал, но бил отблъсван и изиграван от него. [Моят дядо] ту го прогонвал в сражение, ту омилюствявал с подаръци него и хората му и като постъпвал така, засявал без страх земята и жънел и [така] спасявал хората си с онова, което сами били добили“.⁴²⁾ Явно, дядото на византийския автор води активна отбрана, като не само отблъсква българските нападения над града, но прави и успешни излази. Когато Самуил е по-силен, той го омилюства с дарове. След като българите добиват пълно надмощие и вероятно превземат околните на Лариса твърдини, управителят привидно признава властта на Самуил над града, без да допусне в него български гарнизон. Чрез тази хитрост Кекавмен „Стари“ успява да си осигури храна за четири години. Той пише на ромейския император: „Аз, свещени мой господарю, принуден от отцепника, заповядах на ларисчаните и те го [Самуил] признах [за господар] и така с Божия помощ засяха и пожънаха. И със застъпничеството на твое царство събрах за ларисчаните храна, достатъчна за четири години, и ето сега те отново са слуги на твое царство“. Императорът одобрява хитростта на управителя. След смяната на Кекавмен „Стари“ с нов стратег Самуил отново обсажда Лариса. Този път българският пълководец дава възможност на жителите на града да сеят, но не и да жънат. Тези сурови мерки продължават три години. Гладуващите ларисчани са принудени да ядат кучета, магарета, кожи и други нечистотии. Появяват се случаи на людоедство. Поради непоносимия глад жителите на Лариса предават града на българите. Според Кекавмен Самуил заробва ларисчаните, без семейството на видния тесалийски първенец Никулица, което запазва привилегиите и имуществото си.⁴³⁾ Сведения за съдбата на жителите на Лариса дава и Йоан Скилица. Той пише, че те със семействата си са преселени в България, включени в списъците на българската войска и използвани да се сражават срещу ромеите.⁴⁴⁾ Сред пленените е красивата ларисчанка Ирина, която по-късно става съпруга на сина на Самуил – Гаврил-Роман Радомир (Gyuzelev, 1994: 46, 53).

От Лариса Самуил отнася в Преспа мощите на св. Ахил. В житието на светеца пише: „Но демонът им завидял [на ларисчани] за това голямо съкровище [светите мощи]. И завистникът на нашите хубави [работи] предизвикал нападение на българите срещу ромеите. И понеже българите временно добили надмощие, заграбили съкровището, задигнали голямото богатство на ларисчаните и го пренесли в страната си...“⁴⁵⁾ Пренасянето на мощите е отбелязано и в добавките на епископ Михаил Деволски от 1118 г. към „Историческия свод“ на Йоан Скилица: „Той [Самуил] отнесъл и мощите на св. Ахил, бивш епископ на Лариса по времето на Константин Велики и участник в пър-

ви събор заедно с Ригин Скопелски и Диодор Трикийски, и ги преместил в Преспа, където били неговите дворци, като построил на негово име прекрасен и величествен дом“ (Gyuzelev, 1994: 45, 51 – 52). Църквата на о-в Св. Ахил в Преспанското езеро, в която са положени светите мощи, представлява внушителна трикорабна базилика с дължина над 45 м и ширина 23 м.⁴⁶⁾ Лариса пада в български ръце най-вероятно през 985 или началото на 986 г. (Avramea, 1974: 131; Ostrogorski, 1998: 396; Pirivatrich, 1997: 88 – 89; Nikolov, 2005: 198; Nikolov, 2016: 54; Pavlov, 2014: 112)

За да бъдат направени отстъпки само за семейството на Никулица, може да има различни причини – славянският произход на благородника, неговото високо положение или евентуалната помощ, която е оказал на Самуил при завладяването на Лариса. Кекавмен пише, че българският държавник се обръща към тесалийския първенец (или към някой негов родственик) с ироничните думи: „Благодаря много на багренородния господар Василий [Василий II], че взе твоя сват Кекавмен [Стари] от Елада и ме спаси от хитрините му“. Предполаганията, че Никулица е бил стратег в Лариса след Кекавмен „Стари“ и при него градът се предава на Самуил, са интересни, но тъй като в съчинението на Кекавмен няма подобна информация, те остават само хипотези. Според Кекавмен византийският император Роман II (959 – 963) с хрисовул назначава Никулица за дук на Елада и domestik на екскувитите в Елада.⁴⁷⁾ По-късно синът на Роман II – Василий II, му отнема длъжността domestik на екскувитите в Елада, но го поставя за началник на тамошните власи.⁴⁸⁾ Някои изследователи смятат, че Самуиловият болярин Николица, който защитава силната крепост Сервия през 1001 г., е идентичен с Никулица от Тесалия или е от неговия род (Zlatarski, 1994: 719; Mutaftchiev, 1986: 228; Runciman, 1993: 177). Други автори не приемат подобна връзка.⁴⁹⁾ Тук трябва да се подчертае, че според Скилица защитникът на Сервия се казва Никола и заради ниския му ръст го наричат с умалителното име Николица (Νικόλαος ον Νικολιτζαν).⁵⁰⁾ Възможно е случайно съвпадение на имената „Николица“ (Νικολιτζας) и „Никулица“ (Νικουλιτζα), без двете личности да имат родство помежду си. Йоан Скилица пише и за други Самуилови военачалници, които носят умалителни имена с подобно окончание – Лазарица, Матеица, Илица и Несторица. През 1018 г. „младият Николица“, най-вероятно син на болярина Николица, командва в Скопие „първия и най-боеспособен отряд на Самуил“ (Gyuzelev, 1994: 48, 54; Zlatarski, 1994: 777; Bozhilov, 1995: 347; Nikolov, 2005: 147; Nikolov, 2016: 140 – 141).

Освен Лариса и други крепости в Тесалия са превзети от българите. Някои от тях са разрушени, а в други се разполагат български гарнизони.⁵¹⁾ Сред завладените градове е и Трикала, откъдето Самуил отнася в Преспа част от мощите на св. Икумений. В похвално слово на Антоний – митрополит на Лариса през XIV в., пише, че „народът на Истър [българите]“ завладява немалко

градове, един от които е Лариса. Освен него българите атакуват Трикала и го превземат. В произведението на лариския митрополит се твърди: „Нападнал [българският народ] и Трики [Трикала] по същия начин и го завладял... Отнел свещените мощи на Икумений. Този велик и прекрасен Икумений бил принуден да търпи варварските ръце, в които бил попаднал“ (Mutsopoulos, 1989: 806; Mutsopoulos, 2007: 125, 128; Atanasov, 2011: 96). Ако се доверим на това сведение, българите, освен Лариса, покоряват и друг важен град в Тесалия – Трикала. От гр. Скопелос са отнесени в Преспа част от мощите на трети светец – св. Ригиний (Mutsopoulos, 2007: 125, 127, 129 – 131, 133; Atanasov, 2011: 97). Така с превземането на редица градове и крепости областта е поставена под български контрол.

Загубата на Тесалия е тежък удар за ромеите. Българската власт над областта е отразена от някои автори. Йоан Цеца отбелязва, че „пеонците“ (българите) са били господари от планината Пинд и пределите на Лариса и Драч почти до Цариград, докато не са покорени от Василий II.⁵²⁾ Вилхелм Тирски пише, че „българското диво племе“ (Bulgarorum gens inculta) завладява всички области от Дунав до Цариград и Адриатическо море и цялата страна, простираща се на дължина тридесет дни път, а на ширина десет и повече дни, била наречена „България“. Той подчертава, че самото име „България“ на тази огромна страна говори за позора на „окаяните гърци“ и допълва: „В тази страна е имало и други провинции – Аркадия, Тесалия, Македония и трите Тракии, които били обхванати от същото нещастие като другите“.⁵³⁾

След големите си военни успехи в района на Солун Самуил предприема дълбоко нахлуване на юг (лятото – есента на 996 г.). Този далечен поход се оказва стратегическа грешка. В „История на България“ (1761 г.) францисканският монах Блазиус Клайнер с едно изречение му дава точна оценка: „Самуил повел войните си във вътрешността на Гърция и отвсякъде събрал плячка, обаче за голяма своя вреда“.⁵⁴⁾ Докато българите са заети да опустошават Елада и Пелопонес, византийският пълководец Никифор Уран потегля от Солун и завладява Лариса. Слабостта на българската власт в Тесалия проличава от факта, че тази крепост, за чието превземане Самуил воюва в продължение на години, пада във византийски ръце за броени дни и най-вероятно без съпротива. Тук трябва да се постави и въпросът дали след завладяването на Лариса от Самуил и изселването на жителите му в града изобщо е настанен български гарнизон, или просто е изоставен. От изворите знаем, че едни от тесалийските крепости са разрушени от българите, а в други са оставени гарнизони. След като оставя обоза си в Лариса, само с леко въоръжената си войска, в ускорен ход, Никифор Уран преминава Фарсалската равнина и р. Апидан, пресичайки пътя за връщане на Самуил. Придошлата от проливните дъждове р. Сперхей разделя двете армии, но Никифор Уран намира брод и в изненадващо нощно нападение напълно разгромява безгрижно спящите българи.⁵⁵⁾ Йоан Скилица

пише, че много голям брой български войници са убити, „без никой да помисли за защита“.⁵⁶⁾ Сходно сведение дава Йоан Зонара (XI в. – след 1159) в своята „История“: „Варварите, смаяни от неочаквания удар, падали, без дори ръце да вдигнат“.⁵⁷⁾ Цветна миниатюра от Мадридския ръкопис на Йоан Скилица изобразява как ромейски конници погубват български войници, лежащи под копитата на конете им, а група българи се спасява от полесражението (Bozhkov, 1972: 135, 137, 225 – 226; Bozhilov, 1995: 183 – 184). Допълнителна информация за кръвопролитната битка дава египетският автор Яхъя ибн Саид ал-Антаки, по-известен като Яхъя Антиохийски (ок. 980 – ок. 1066). Той пише, че освен многобройните жертви сред българите 12 хиляди души падат в плен.⁵⁸⁾ Сечта е толкова жестока, че Самуил и синът му Гаврил-Роман Радомир са тежко ранени и спасяват живота си само като се смесват с убитите. Те дочакват следващата нощ сред телата на мъртвите си войници, рискувайки да бъдат пленени от ромеите, които обикалят бойното поле и свалят доспехите на убитите българи. След като се измъкват от полесражението, прекосяват Етолийските планини и оттам през пл. Пинд достигат България.⁵⁹⁾ Несъмнено това е тежък и мъчителен път за двамата ранени и победени пълководци. Когато в базиликата на о-в Св. Ахил през 1969 г. е открит гробът на Самуил, се установява, че лявата лакътна кост на починалия е била счупена и е заздравяла накриво. Предполага се, че това е следа от раняване, получено в битката при Сперхей (Mutsopoulos, 2007: 181). В сражението българската армия е напълно унищожена. По броя на пленниците, а вероятно и на убитите, поражението се доближава до катастрофата при Ключката клисура от 29 юли 1014 г. Император Василий II минава покрай бойното поле 22 години по-късно и се удивлява от купищата кости, останали от сразената Самуилова войска.⁶⁰⁾

С победата при Сперхей ромеите поемат инициативата в многолетния българо-византийски двубой. Цар Самуил преминава към отбрана. На българските походи в Елада и Пелопонес е сложен край. Но част от Тесалия остава под българска власт. Едва пет години по-късно, през 1001 г., Василий II окончателно отвоюва областта, като възстановява разрушените от Самуил крепости, превзема твърдините, останали в ръцете на българите, и изселва в тема Воле-рон част от местното българско население. Така василевсът иска да отслаби българския етнически елемент в Тесалия и да намали влиянието на цар Самуил и подкрепата за него в областта. Василий II поставя силни гарнизони във всички крепости, за да предотврати новото им завладяване от българите.⁶¹⁾

По време на въстанието на българите срещу византийската власт от 1040 – 1041 г., предвождано от Петър II Делян, Българското царство за броени месеци е възстановено върху значителна територия – от дунавската крепост Белград до гр. Атина. Въстаналите българи не се отправят към дн. Североизточна България и към старата столица Велики Преслав, а съсредоточават в западните български земи военните си усилия срещу ромеите. Една от войс-

ките, начело с кавхана, Петър II Делян изпраща против Драч, а друга, предвождана от Антим, насочва към Елада. При Тива ромейската войска е напълно разбита от българите и голяма част от нея погива в сражението.⁶²⁾ Петър II Делян организира българска администрация в Тесалия и Елада и оставя гарнизони в завзетите крепости. За челник на гр. Димитриада, разположен на залива Волос, е поставен „старият и опитен във военното дело“ Литовой (Лютовой) от гр. Девоп (в района на дн. гр. Корча в Албания). Литовой разполага с цялата власт над града. Той поправя порутените крепостни стени, поставя на тях бойни уреди и кара градските жители да му се закълнат във вярност.⁶³⁾

Петър II Делян успява да привлече на своя страна населението (независимо дали е българско, гръцко или влашко) на Никополската тема в Епир заради ниските данъци в натура в Българското царство.⁶⁴⁾ Вероятно същата причина кара и жителите на Елада да подкрепят освободителното движение на българите.⁶⁵⁾ В признаването (често доброволно) на българската власт през 1040 – 1041 г. от местното ромейско (гръцко) население в Тесалия, Епир и Елада се крие едно от възможните обяснения за сведението в Българския апокрифен летопис от XI в. за Петър II Делян: „И той прие Българското и Гръцкото царство“ (Tapkova-Zaimova & Miltenova, 1996: 198, 202). Същото сведение в летописа има за „цар Августиян, отрок Самуилов“ (Tapkova-Zaimova & Miltenova, 1996: 197, 201 – 202), който основателно се идентифицира със сина на цар Иван Владислав (1015 – 1018) Алусиан, водач на въстанието редом с Петър II Делян (Dujchev, 1940: 240).

Главна роля в разгромяването на въстаналите българи играе отрядът на Харалд Хардраде – скандинавски наемник на византийска служба и по-късно норвежки конунг (1047 – 1066). През пролетта на 1041 г. неговите варяги отвоюват пристанището Пирея в Атика и настъпват на север, като най-вероятно помагат за връщането на Елада и Тесалия под византийска власт. Наемниците налагат на местното население тежка военна контрибуция заради подкрепата, оказана на Петър II Делян (Zlatarski, 1994, t.II: 76 – 77; Stoyanov, 1980: 45).

Ромеите си връщат и Димитриада. След като подсилва крепостта, челникът Литовой се чувства уверен и се отдава на „наслади и безделие“, а местните ромеи тайно изпращат известие до солунския дук да отправи войска срещу града. Щом ромейските кораби пристигат, градските жители пленяват Литовой и стражата му.⁶⁶⁾ Така българите губят града. За този провал не трябва да бъде винен само челникът, защото, както е видно, той полага сериозни грижи за отбраната. Тамошните ромеи остават верни на василевса, а може би и българският гарнизон не е бил многочислен. Възстановяването на византийската власт в Елада и Тесалия с помощта на скандинавските наемници бележи обрат във военните действия. Падането на Димитриада в ромейски ръце също е симптоматично за този обрат. През лятото на 1041 г. българското въстание окончателно е потушено.

През 1066 г. в Тесалия избухва нов бунт, предизвикан от увеличените данъци, в който участват власи, българи и гърци. Твърде противоречива роля в него играе Никулица Делфина, известен също като Никулица „Лариски“. Той е виден първенец в Тесалия със сан „протоспатарий“, който разполага със собствен въоръжен отряд, а хората в Лариса и областта „му се подчиняват във всичко, което той каже“. Никулица Делфина е против всякакво въоръжено надигане, но съзаклятниците го принуждават да ги подкрепи. В съчинението на Кекавмен има сведения за активното участие на тесалийските българи в бунта, най-вероятно на българското население от района на Лариса. „Власите и българите“ се стичат при Никулица и го определят за свой „водач и господар“. Пред опасността да бъде убит или прогонен от града, семейството му – избито, а домът му – изгорен, първенецът привидно застава начело на бунтовниците и събира голяма войска от „власите и българите, които живеели наблизко“. В началото разбунтувалите се люде имат успехи. Крепостта Китрос е разрушена, а Сървия, въпреки своята непристъпност, е превзета само за три дни. Пристигането на грамота от василевса Константин X Дука (1059 – 1067), с която той намалява данъците, опрощава бунтовниците и обещава на техните водачи почетни длъжности, дава силен „коз“ в ръцете на Никулица Делфина за умиротворяването на бунта. „Въоръжен“ с клетвите на императора и с икони, тесалийският първенец подканва събралия се народ да се разотида по домовете си, но много от хората отказват с думите: „Започнал си война, не търси мир!“. Никулица заповядва да заловят бунтовническите водачи. Това разколебава хората и те се подчиняват.⁶⁷⁾ Бунтът има потенциал да се разшири на север и да се превърне в сериозна заплаха за Византия, ако се предвожда от отдаден на делото ръководител. Всъщност Никулица Делфина има достатъчно опит, за да е наясно, че бунтът рано или късно ще бъде потушен, и иска да избегне кръвопролитие и най-вече да се спаси от наказанието на василевса. Той е принуден да „балансира“ между двете заплахи – от бунтовниците и от византийския император.

През XII – XIV в. Тесалия почти изцяло е извън военнополитическите цели на възобновеното Българско царство. Дори могъщите царе Калоян (1197 – 1207) и Иван Асен II (1218 – 1241) не поставят тази област под свое пряко управление. През 1201 г. българският феодален владетел Добромир Хриз и византийският протостратор Мануил Камица предприемат общ поход на юг като съюзници на цар Калоян, проникват в Тесалия през Темпейската долина и оттам разбунтуват Елада и Пелопонес.⁶⁸⁾ Забелязва се координация на техните действия с успешната офанзива на българския цар срещу Византия (Nikolov, 2011: 90). В началото на 1201 г. войска от българи и кумани разорява Източна Тракия чак до околностите на Цариград. По това време Калоян превзема крепостта Констанция (дн. Симеоновград), а на 24 март с.г. – Варна.⁶⁹⁾ Въпреки победите си нито българският цар, нито Хриз не налагат властта си

в Тесалия. В областта, като резултат на успешния поход, се разпорежда Мануил Камица, но византийският император Алексий III Ангел (1195 – 1203) скоро го принуждава да се оттегли.⁷⁰⁾ В Пролога на св. Иларион Мъгленски и в Пространното житие на св. Иларион Мъгленски от патриарх Евтимий (1375 – 1393) Елада е поставена сред областите, завоювани от цар Калоян (Ivanov, 1970: 418 – 422), но тези сведения очевидно са преувеличени.

За последен път Тесалия попада под българска зависимост след победата на цар Иван Асен II при Клокотница (9 март 1230 г.). Когато ромейският автор Георги Акрополит (1217 – 1282) пише за териториалните завоевания на българския владетел, той подчертава, че Иван Асен II „опустошил и Велика Влахия, завладял и Албанон и плячкосвал чак до Илирик“.⁷¹⁾ В Пространното житие на св. Петка Търновска патриарх Евтимий поставя Тесалия сред завоюваните от българския цар области: „...вдигна се храбро и покори цялата Македонска област, също и Сяр с цялата Атонска, а по-точно да кажа Света гора; освен тях и славния град Солун с цяла Тесалия, и Тривалия, сиреч Сърбия, и Далмация, що се нарича Арванитска държава, даже и до Драч“ (Ivanov, 1970: 432). Всъщност войската на Иван Асен II само преброжда Тесалия и отнася богата плячка, но областта не е поставена под пряко българско управление, а остава под властта на деспот Мануил Комнин Дука и впоследствие на деспот Михаил II Дука, които са васали на търновския цар (Popov, 2016: 779 – 780; Popov, 2019: 79 – 93).

Въпреки че Тесалия не влиза в пределите на възобновеното Българско царство, в нея продължават да живеят българи. Във френската версия на Морейската хроника има сведения за българи от началото на XIV в., които могат да се свържат с тесалийското българско население. Аристокрацията на Тесалия се събира на съвет след смъртта на владетеля Константин Дука Комнин (1289 – 1303) през 1303 г., потвърждава избирането на атинския херцог Ги II дьо ла Рош (1287 – 1308) за регент на малолетния Йоан II и решава, че само той може да защити земята им и да воюва с българите, с албанците и с който и да е друг съседен господар (Buchon, 1845: 407; Matanov, 1982: 82). Едва ли под тези българи се визира отдалеченото от Тесалия Българско царство, а най-вероятно тесалийските или епирските българи, които явно са не само войнствени, но и все още многочислени (и по-късно, през 1423 г., българите в Тесалия застрашават областта). В 1304 г. Ги II дьо ла Рош събира голяма войска, сред която има 6000 конници „от Влахия и България“ (de la Blaquie et de Burguerie), разделени на 18 отряда, командвани от гръцки благородници (Buchon, 1845: 416; Matanov, 1982: 82; Ferjanchich, 1974: 134 – 136). По-вероятно е тези конници от „България“ да не са наемници от Българското царство, а в по-голямата си част да са набрани от местните тесалийски българи (Matanov, 1982: 83 – 84). Названието „Влахия“ се отнася за Тесалия и в този смисъл е възможно под „България“ да се има предвид някой тесалийски район със значително българско население – например пределите край Стаг и Лариса. Още

в грамотата на Василий II за Българската архиепископия в Охрид районът на Стаг е определен като част от България. В хрисовул на византийския император Андроник III Палеолог (1328 – 1341) от 1336 г. се говори за Стагската епископия, като се споменават местните власи, българи и албанци. В същия документ се срещат села с български названия: Черничево, Слатина, Буковик, Мелово, Сушица, Гребено-село, Козяк и т.н.⁷²⁾

Османците подчиняват Тесалия в края на XIV в. (Ferjanchich, 1974: 280–281), но трябва да минат десетилетия, за да наложат пълния си контрол над нея. Тесалийските българи, управлявани от свои влиятелни първенци, се изявяват като значителна сила в областта. Към 1423 г. те опустошават страната, а един техен княз (bulgarischen fürsten) превзема Лариса. Гърците викат на помощ османския пълководец Турхан бей, който прогонва българите от града. Те се спасяват в планинската местност Метеора, на 1 – 2 км северно от Стаг (Urquhart, 1839: 226; Ivanov, 1986: 164). Показателно е, че българите намират убежище в района на Стаг, където има и българско население.

Дори в първите десетилетия на XIX в. в Тесалия живеят българи. Юрий Венелин (Георгий Хуца) (1802 – 1839) ги поставя на второ място сред жителите на областта: „Населението на Тесалия съставляват: власи, българи, турци, гърци“ (Venelin, 1829: 2 – 3). Постепенно тесалийските българи са асимилирани от гърците и власите (Ivanov, 1986: 134). Споменът за тамошното българско етническо присъствие се запазва чрез географските названия „Вулгарини“ (село), „Вургар“ (планина), „Вургарис“ (поток) и „Вулгара“ (връх) (Vasmer, 1941: 86 – 100; Angelov, 1971: 367 – 368).

Пълният български контрол над Тесалия през Ранното Средновековие е за твърде кратко време: 9 години (918 – 927 г.) при Симеон Велики, около 10 години (985/986 – 996 г.) при Самуил и близо една година (1040 – 1041 г.) по време на въстанието на Петър II Делян. Българската власт в отделни райони на областта е по-продължителна: от 918 до към 971 г. (ако приемем, че по това време Стаг е български, но това е под въпрос) и от 976/977 до 1001 г. (преди завладяването на Лариса от Самуил и след нейното връщане под византийска власт българите контролират някои крепости в Тесалия). Това помага и сред част от тесалийските славяни да се утвърди българското народностно самосъзнание. Едва в 1001 г. ромеите окончателно отвоюват Тесалия. Никога след 1041 г. областта не е под пряка българска власт, дори при могъщия Иван Асен II. След смъртта му неговите наследници не могат да обединят дори земите, изконно принадлежащи на българското държавно и етническо землище.

БЕЛЕЖКИ

1. Византиски извори за историју народа Југославије. Т. 1. Београд, 1955, с. 293, № XXIX.

2. Chronicon Monembasiae. – ГИБИ, 6, София: БАН, 1965, с. 67.
3. Вероятно и други славянски племена, освен велегезитите, населяват Тесалия. Въпреки че драгувитите обитават главно областта между градовете Солун и Верея (дн. Бер), за тяхното присъствие в Тесалия свидетелства топонимът Драговиста в района на гр. Трикала – Vasmer, M. (1941). Die Slawen in Griechenland. Berlin, p. 89.
4. Theophanis. Chronographia. Rec. Carolus de Boor. Vol. I. Lipsiae, 1883, p. 473 – 474 [=ГИБИ, 3, София: БАН, 1960, с. 278].
5. Дринов, М. (1971). Избрани съчинения. Т. I. Трудове по българска и славянска история. Под редакцията на И. Дуйчев. София, с. 361; Иречек, К. (1978). История на българите. С поправки и добавки от самия автор. Под редакцията на проф. П. Петров. София: Наука и изкуство, с. 136; Византийски извори I, с. 189, бел. 5. При гр. Велестино в Тесалия, в район, обитаван в миналото от велегезитите, са открити находки, които се датират в VII в. и се свързват със славянската митология. В същото време са изказани някои съмнения за тяхната автентичност. Вж. Werner, J. Slawische bronzefiguren aus Nordgriechenland. Berlin: Akademie-Verlag, 1953; Чаусидис, Н. (1994). Митските слики на южните словени. Скопје: Мисла, с. 122, 160, 190, 270, 272, 421 и т. н.; Седов, В. В. (2002). Славяне. Историко-археологическое исследование. Москва: Языки славянской культуры, 417 – 418.
6. Видният славист и лингвист Макс Фасмер (1886 – 1962) изброява 230 географски названия от Тесалия със сигурен или предполагаем славянски произход. Вж. Vasmer, M. Op. cit., 87 – 110.
7. Ферјанчић, Б. (1974). Тесалија у XIII и XIV веку. Београд: Византолошки институт Српске академије наука и уметности, 3 – 4, 6, 8 – 11 и т. н.; Buchon, J. A. (1845). Recherches historiques sur la Principaute Francaise de Moree et ses hautes baronnies. T. I. Paris, p. 512; The Oxford Dictionary of Byzantium. Vol. 3. New York – Oxford, 1991, p. 2183.
8. Lemerle, P. (1979). Les plus anciens miracles de saint Demetrius et la penetration des Slaves dans les Balkans. Vol. I. Le texte. Paris: Editions du CNRS, p. 229 [=ГИБИ, 3, с. 161].
9. Lemerle, P. Les plus anciens I, 169 – 174, 175 – 179 [=ГИБИ, 3, 128 – 134]. За княз Хацон вж. също Андреев, Й. Лазаров, И. Павлов, П. (1994). Кой кой е в средновековна България. Исторически справочник. София: Просвета, 389 – 390 (И. Лазаров).
10. Theophanis. Chronographia. Ex rec. Ioannis Classeni. – CSHB. Vol. I. Bonnae, 1839, p. 557 [=ГИБИ, 3, с. 265]; Божилов, И. Гюзелев, В. (1999). История на средновековна България. Т. I. София: Анубис, с. 97.
11. Narratio anonima e Codice Vaticano. – ГИБИ, 4, София: БАН, 1961, с. 13; Scriptoris incerti. Historia de Leone Armeni, Bardae filio. ГИБИ, 4, с. 23.
12. Ioannis Malalae. Chronographia. Ex rec. Ludovici Dindorfi. CSHB. Bonnae, 1831, p. 97 [=ГИБИ, 2, София: БАН, 1958, с. 206].

13. Тържество на словото. Златният век на българската книжнина. Летописи, жития, богословие, риторика, поезия. Превод от старобългарски. Съставителство, редакция и научен коментар К. Иванова, С. Николова, София: АГАТА-А СД, 1995, с. 308; Каймакамова, М. (1990). Българска средновековна историопис (от края на VII до първата четвърт на XV в.). София: Наука и изкуство, с. 164; Същата. (2011). Власт и история в средновековна България (VII – XIV век). София: Парадигма, с. 139, 145 – 146, 152; Николов, А. (2006). Политическа мисъл в ранносредновековна България (средата на IX – края на X век). София: Парадигма, 166 – 169.
14. Истрин, В. М. (1897 – 1914). Хроника Иоанна Малалы в славянском переводе. Кн. V. Санкт Петербург, с. 6.
15. *Anecdota Graeca. Ed. et indices ad. P. Matranga. Romae*, 1850, p. 15 [=ГИБИ, 10, София: БАН, 1980, с. 104].
16. Soustal, P. (1981). *Tabula Imperii Byzantini. B. 3. Nikopolis und Kephallenia*. Wien: Österreichische Akademie der Wissenschaften, p. 186 (за Козил), 251 – 252 (за Риги); Николова, Б. Устройство и управление на Българската православна църква (IX – XIV век). София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 1997, с. 97. Вж. също Коледаров, П. (1979). Политическа география на средновековната българска държава. Ч. 1. От 681 до 1018 г. София: БАН, карта № 8, на която районът на Никопол на Артския залив заедно с градовете Козил и Риги е извън границите на Петрова България.
17. Ioannis Scylitzae. *Synopsis Historiarum. Rec. Ioannes Thurn. – CFHB. SB. Vol. V. Berolini et Novi Eboraci*. 1973, p. 226 [=ГИБИ, 6, София: БАН, 1965, с. 257]; *Theophanis Continuati. Chronographia. – ГИБИ, 5, София: БАН, 1964, с. 138*.
18. Златарски, В. Н. (1994). История на българската държава през средните векове. Т. I. Първо българско царство. Ч. 2. От славянизацията на държавата до падането на Първото царство. Второ фототипно издание. София: АИ „Марин Дринов“, с. 405 – 406 датира в 920 г. Симеоновия поход в Елада. Мутафчиев, П. (1986). История на българския народ (681 – 1323). Под редакцията на проф. В. Гюзелев. София: БАН, с. 193 приема същата датировка. Според Каждан, А. П. Литаврин, Г. Г. (1998). Очерки истории Византии и южных славян. Издание второе, исправленное. Санкт Петербург: Алетея, с. 171 българската офанзива на юг е осъществена през 917 г., непосредствено след битката при р. Ахелой. Най-приемливото датироване на похода е 918 г. Вж. Божилов, И. (1983). Цар Симеон Велики (893 – 927): Златният век на средновековна България. София: Издателство на Отечествения фронт, с. 126; Острогорски, Г. (1998). История на византийската държава. София: Прозорец, с. 352, бел. 1.
19. *Vita Lucae Iunioris Steriotis*. ГИБИ, 5, с. 232.
20. Пак там, с. 232.
21. Совети и рассказы Кекавмена. Сочинение византийского полководца XI века. Подготовка текста, введение, перевод и комментарии Г. Г. Литаврина. Москва: Наука, 1972, с. 182 – 183 [=ГИБИ, 7, София: БАН, 1968, 19 – 20].

22. Arethae. Opuscula. – ГИБИ, 5, с. 74.
23. Vita Mariae Iunioris, с. 77.
24. Πολεμης, Ι. Μινεβα, Ε. (2016). Βυζαντινά υμογραφικά και αγιολογικά κείμενα. Αθήνα: Κανακη, σ. 445, 458.
25. За арабо-византийските сблъсъци в края на IX и началото на X в. вж. История Византии. Т. 2. Москва: Наука, 1967, 189 – 190; Божилов, И. Билярски, И. Димитров, Х. Илиев, И. Цит. съч., с. 236 (Х. Димитров).
26. Leonis Philosophi. Tactica. ГИБИ, 4, София: БАН, 1961, с. 167.
27. Πολεμης, Ι. Μινεβα, Ε. Ο. π., 444 – 466.
28. Constantinus Porphyrogenitus. De thematibus et De administrando imperio. Rec. Immanuel Bekkerus. CSHB. Vol. III. Bonnae, 1840, p. 173 [=ГИБИ, 5, с. 214].
29. Chronicon Monembasiae, с. 67.
30. Славяни-българи от с. Ливадия в близост до Света гора и през XI в. продължават да почитат мраморен идол, представляващ женска фигура. Вж. Герасимов, Т. (1960). Сведение за един мраморен идол у българите славяни в Солунско. Езиковедско-етнографски изследвания в памет на акад. Стоян Романски. София: БАН, 558 – 559.
31. Nicolai Constantinopolitani archiepiscopi. Epistolae. ГИБИ, 4, с. 217.
32. Chronicon Monembasiae, с. 66.
33. Suidae. Lexicon. Ex rec. Immanuelis Bekkeri. Berolini, 1854, p. 225 [=ГИБИ, 5, с. 309].
34. Vita Lucae Iunioris Steriotis, 232 – 233.
35. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 330 [=ГИБИ, 6, с. 276].
36. Ademari. Historiae. – ЛИБИ, 2, София: БАН, 1960, с. 353.
37. Васильевский, В. Г. (1886). Один из греческих сборников Московской синодальной библиотеки. Журнал министерства народного просвещения, ССXLVIII, 100 – 101 [=ГИБИ, 5, с. 315].
38. Тъпкова-Заимова, В. (2014). „Българи родом...“ Комитопулите, цар Самуил и неговите потомци според историческите извори и историографската традиция. Второ допълнено и преработено издание. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, 41 – 42. Вж. също Zaimova-Tapкова, V. (1966). Autour de la penetrationdu tzar Bulgare Samuel dans les regions de la Grece proprement dite. Byzantinobulgarica, № 2, p. 237 – 239.
39. За тесалийското селище Езеро вж. Αβραμεα, Α. Ο. π., σ. 174 – 175.
40. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 330 [=ГИБИ, 6, с. 276].
41. За различните мнения относно хронологията за превземането на Лариса вж. Пириватрић, С. Цит. съч., 88 – 89.
42. Советы и рассказы Кекавмена, с. 250 – 251 [=ГИБИ, 7, с. 23].

43. Совети и разкази Кекавмена, с. 250 – 253 [=ГИБИ, 7, с. 23].
44. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 330 [=ГИБИ, 6, с. 276].
45. Лопарев, Х. (1897). Описание некоторых греческих житий святых. Византийский временник, № 3 – 4, 363 – 364 [=ГИБИ, 6, с. 7].
46. Вж. общо Муцопулос, Н. (2007). Базиликата „Св. Ахилий“ в Преспа. Един исторически паметник-светиня. Пловдив: Вион. Вж. също История на българското изобразително изкуство. Авторски колектив. Т. 1. София: БАН, 1976, 73 – 74.
47. Совети и разкази Кекавмена, с. 43, 46, 280 – 283.
48. Совети и разкази Кекавмена, с. 280 – 283.
49. Совети и разкази Кекавмена, с. 581, 636; Божилов, И. (1995). Българите във Византийската империя. София: АИ „Проф. Марин Дринов“, с. 347, № 432; Николов, Г. Н. Централизъм и регионализъм, с. 155.
50. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 344 [=ГИБИ VI, с. 281].
51. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 344 [=ГИБИ, 6, с. 281].
52. Ioannis Tzetzae. Historiarum variarum Chiliades. Instruxit Theophilus Kiesslingius. Lipsae, 1826, p. 370 [=ГИБИ, 10, 105 – 106].
53. Recueil des historiens des croisades. Historiens Occidentaux. T. I. Paris, 1844, p. 77 [=ЛИБИ, 3, София: БАН, 1965, 190 – 191].
54. История на България от Блазиус Клайнер, съставена в 1761 г. Под редакцията на И. Дуйчев и К. Телбизов. София: БАН, 1977, с. 90.
55. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 341 – 342 [=ГИБИ, 6, с. 279]; Ioannis Zonarae. Epitomae Historiarum Libri XVIII. – ГИБИ, 7, с. 187.
56. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 342 [=ГИБИ, 6, с. 279].
57. Ioannis Zonarae. Epitomae Historiarum, с. 187.
58. Император Василий Болгаробойца. Извлечения из летописи Яхьи Антиохийского. Издал, перевел и объяснил барон В. Р. Розен. Санкт Петербург, 1883, с. 34.
59. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 342 [=ГИБИ, 6, с. 279]; Ioannis Zonarae. Epitomae Historiarum, с. 187.
60. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 364 [=ГИБИ, 6, с. 296].
61. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 344 [=ГИБИ, 6, с. 281].
62. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 411 [=ГИБИ, 6, с. 303].
63. Совети и разкази Кекавмена, с. 172 – 174 [=ГИБИ, 7, 16 – 17].
64. Ioannis Scylitzae. Synopsis Historiarum, p. 411 – 412 [=ГИБИ, 6, 303 – 304].
65. За това говори руническият надпис, издраскан върху мраморната статуя на т. нар. „Пирейски лъв“: „Хакон, заедно с Улф, Асмунд и Йорн, завоюваха това пристанище [Пирея]. Тези люде и Харалд Високи наложиха на жителите на страната тежки данъци заради бунта на гръцкия народ...“ Вж.

- Златарски, В. Н. (1994). История на българската държава през Средните векове. Т. II. България под византийско владичество (1018 – 1187). Второ фототипно издание. София: АИ „Марин Дринов“, 76 – 77; Стоянов, П. (1980). Въстанието на Петър Делян в исландските саги. Векове, № 5, с. 45; Гюзелев, В. (2012). *Bolgara brennir*: норвежкият конунг Харалд Хардради (1016 – 1066). *Via Evrasia* 1. Русия в отраженията на историята. В памет на проф. Емил Михайлов, 11 – 19.
66. Совети и рассказы Кекавмена, 174 – 175 [=ГИБИ, 7, с. 17].
67. Совети и рассказы Кекавмена, 252 – 265 [=ГИБИ, 7, 24 – 29]. Вж. също Литаврин, Г. Г. (1956). Восстание болгар и влахов в Фессалии в 1066 г. Византийский временник, № 11, 123 – 134; История на България. Т. 3. Втора българска държава. София: БАН, 1982, с. 68, 70, 72 (П. Тивчев); Ангелов, Д. Чолпанов, Б. (1994). Българска военна история през Средновековието (X – XV век). София: БАН, 74 – 75; Андреев, Й. Лазаров, И. Павлов, П. Цит. съч., с. 296 – 297 (П. Павлов).
68. *Nicetae Choniatae. Historia. Ex rec. Immanuelis Bekkeri. CSHB. Bonnae, 1835, p. 708* [=ГИБИ, 11, София: БАН, 1983, с. 68]. За този поход вж. също Николов, Г. Н. (2011). Самостоятелни и полусамостоятелни владения на възобновеното Българско царство (края на XII – средата на XIII в.). София: ИК „Гутенберг“, 87 – 90.
69. *Nicetae Choniatae. Historia, 691 – 692, 706 – 707* [=ГИБИ, 11, 65 – 67].
70. *Nicetae Choniatae. Historia, p. 709* [=ГИБИ, 11, 68 – 69].
71. *Georgii Acropolitae. Opera. Rec. Augustus Heisenberg. Lipsae, 1903, p. 43* [=ГИБИ, 8, София: БАН, 1972, с. 162].
72. Иванов, Й. Българите, с. 156, № 36. На тази грамота обръща внимание в контекста на сведенията за българи в Морейската хроника и Матанов, Х. Цит. съч., 82 – 84.

ЛИТЕРАТУРА

- Ангелов, Д. (1971). *Образуване на българската народност*. София: Наука и изкуство.
- Атанасов, Г. (2011). *345 раннохристиянски светци-мъченици от българските земи (I – IV в.)*. София: Unicart.
- Божилков, И. (1983). *Цар Симеон Велики (893 – 927). Златният век на Средновековна България*. София: Издателство на Отечествения фронт.
- Божилков, И. (1995). *Българите във Византийската империя*. София: Проф. Марин Дринов.
- Божилков, И. Билярски, И. Димитров & Х. Илиев, И. (1997). *Византийските василевси*. София: Абагар.
- Божков, А. (1972). *Миниатюри от Мадридския ръкопис на Йоан Скилица*. София: БАН.

- Венелин, Ю. (1829). *Древние и нынешние болгаре в политическом, народописном, историческом и религиозном их отношении к россиянам*. Т. I. Москва: Университетская типография.
- Гюзелев, В. (1994). *Извори за средновековната история на България (VII – XV в.) в австрийските ръкописни сбирки и архиви*. Т. I. Български, други славянски и византийски извори. София: Св. Климент Охридски.
- Гюзелев, В. (2012). Сведения за българите в житието на свети Фантино Млади. *Palaeobulgarica* 2, 31 – 37.
- Дринов, М. (1971). *Избрани съчинения*. Т. I. Трудове по българска и славянска история. Под редакцията на И. Дуйчев. София: Наука и изкуство.
- Дуйчев, И. (1940). *Из старата българска книжнина*. Т. I. София: Хемус.
- Златарски, В. Н. (1994). *История на българската държава през Средните векове*. Т. I. Първо българско царство. Ч. 2. От славянизацията на държавата до падането на Първото царство. Второ фототипно издание. София: Марин Дринов.
- Златарски, В. Н. (1994). *История на българската държава през Средните векове*. Т. II. България под византийско владичество (1018 – 1187). Второ фототипно издание. София: Марин Дринов.
- Иванов, Й. (1970). *Български старини из Македония*. Под редакцията на проф. Б. Ангелов и проф. Д. Ангелов. Фототипно издание. София: Наука и изкуство.
- Иванов, Й. (1986). *Българите в Македония*. Под редакцията на проф. В. Божинов и проф. Й. Заимов. Фототипно издание. София: Наука и изкуство.
- Коледаров, П. (1979). *Политическа география на средновековната българска държава*. Ч. 1. От 681 до 1018 г. София: БАН.
- Коледаров, П. (1985). *Името Македония в историческата география*. София: Наука и изкуство.
- Кръстев, К. С. (2012). България, Византия и Арабският свят при царуването на Симеон I Велики (893 – 927). *Bulgaria Mediaevalis* 3, 301 – 319.
- Матанов, Х. (1982). Два малко използвани извора за България в Епир и Тесалия през XIV в. *Векове*, 5, 81 – 86.
- Мутафчиев, П. (1986). *История на българския народ (681 – 1323)*. Под редакцията на проф. В. Гюзелев. София: БАН.
- Муцопулос, Н. (2007). *Базиликата „Св. Ахилий“ в Преспа. Един исторически паметник-светиня*. Пловдив.
- Николов, А. (2006). *Политическа мисъл в ранносредновековна България (средата на IX – края на X век)*. София: Парадигма.

- Николов, Г. Н. (2005). *Централизъм и регионализъм в ранносредновековна България (края на VII – началото на XI в.)*. София: Марин Дринов.
- Николов, Г. Н. (2011). *Самостоятелни и полусамостоятелни владения във възобновеното Българско царство (края на XII – средата на XIII в.)*. София: Гутенберг.
- Николов, Г. Н. (2016). *Цар Самуил*. София: Захарий Стоянов.
- Николова, Б. (2017). *Устройство и управление на Българската православна църква (IX – XIV век). Второ разширено и допълнено издание*. София: Нов човек.
- Острогорски, Г. (1998). *История на византийската държава*. София: Прозорец.
- Павлов, П. (1997). Политическото наследство на Аварския хаганат и българските владетели (IX – XI в.). *Проблеми на прабългарската история и култура*. 3, 55 – 66.
- Павлов, П. (2014). *Векът на цар Самуил*. София: Изток-Запад.
- Пеев, Д. (2005). Глоса за българите в славянския текст на Юдейската война от Йосиф Флавий. *Старобългарска литература* 33 – 34, 485 – 493.
- Пириватрић, С. (1997). *Самуилова държава. Обим и характер*. Београд.
- Попов, Т. (2019). Две монети на цар Йоан II Асен с деспот Мануил Комнин Дука и деспот Михаил II Дука – извор за историята на Солун и Епир след 1230 г. – В: *Цар Иван Асен II. Сборник по случай 800-годишнината от неговото възшествие на българския престол*. Съставителство и редакция В. Гюзелев, И. Г. Илиев, К. Ненов. Пловдив: Фондация „Българско историческо наследство“, 79 – 94.
- Рънсиман, С. (1993). *История на Първото българско царство*. София: Иван Вазов/„Силует“ ООД.
- Стоянов, П. (1980). Въстанието на Петър Делян в исландските саги. *Векове*, № 5.
- Тотев, Б. Пелевина, О. (2011). Съкровището от Врап и елитарната култура на дунавските българи. *Археология*, 2, 32 – 52.
- Тъпкова-Заимова, В. & Милтенова, А. (1996). *Историко-апокалиптичната книжнина във Византия и в средновековна България*. София: Св. Климент Охридски.
- Ферјанчић, Б. (1974). *Тесалија у XIII и XIV веку*. Београд: Византолошки институт Српске академије наука и уметности.
- Шафарик, П. Й. (1847). *Славянские древности*. Т. II. Кн. 1. Москва: Университетская типография.
- Bozilov, I. (1980). A propos des rapports bulgaro-byzantins sous le tzar Symeon (893 – 912). *Byzantinobulgaria* 6, 73 – 81.

- Buchon, J. A. (1845). *Pecherches historiques sur la Principaute Francaise de Moree et ses hautes baronnies*. T. I. Paris.
- De Rosen, E. (2018). *The economic fate of urban settlements in Rhoman Beotia, Thessaly and Western Macedonia (783 – 1204)*. A thesis submitted to the University of Birmingham. For the degree of doctor of Philosophy.
- Popov, T. (2016). Zwei neue numismatische Quellen für die Geschichte von Thessaloniki und Epiros nach 1230. Proceeding of the 23rd International Congress of Byzantine Studies, Thematic Sessions of Free Communications. Belgrade, 779 – 780.
- Urquhart, D. (1839). *Der Geist des Orients*. B. I. Stuttgart und Tübingen.
- Vasmer, M. (1941). *Die Slawen in Griechenland*. Berlin.
- Werner, J. Der Schatzfund von Vrap in Albanien. *Studien zur Archäologie der Awaren* 2, 7 – 103.
- Αβραμια, Α. (1974). Η Βυζαντινή Θεσσαλία μέχρι του 1204: συμβολή εις την ιστορικήν γεωγραφίαν. Αθήνα.
- Μουτσopoulos, Ν. (1989). Η Βασιλική του αγίου Αχιλλείου στην Πρεσπα. Τ. 2. Θεσσαλονίκη.
- Σπανός, Κ. (2014). 'Αραβες η Αβάρους αντιμετώπισε ο αγίος Νικόλαος ο εν Βουναίοις. Θεώρηση των πολεμικών γεγονότων. Λαρίσα, 37 – 42.

REFERENCES

- Angelov, D. (1971). *Obrazuvane na balgarskata narodnost*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Atanasov, G. (2011). *345 rannohristiyanski svettsi-machenitsi ot balgarskite zemi (I – IV vek)*. Sofia: Unicart.
- Bozhilov, I. (1983). *Tsar Simeon Veliki (893 – 927). Zlatniyat vek na Srednovekovna Bulgaria*. Sofia: Izdatelstvo na Otechestveniya front.
- Bozhilov, I. (1995). *Balgarite vav Vizantiyskata imperia*. Sofia: AI “Prof. Marin Drinov”.
- Bozhilov, I. Bilyarski, I. Dimitrov & H. Iliev, I. (1997). *Vizantiyskite vasilevsi*. Sofia: Abagar.
- Bozhkov, A. (1972). *Miniatyuri ot Madridskiya rakopis na Yoan Skilitza*. Sofia: BAN.
- Gyuzelev, V. (1994). *Izvori za srednovekovnata istoria na Bulgaria (VII – XV v.) v avstriyskite rakopisni sbirki i arhivi*. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Drinov, M. (1971). *Izbrani sachenienia. T. I. Trudove po balgarska i slavyanska istoria*. Pod redaktsiyata na I. Dujchev. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Dujchev, I. (1940). *Iz starata balgarska knizhnina*. T. I. Sofia: Hemus.

- Zlatarski, V. N. (1994). *Istoria na balgarskata darzhava prez srednite vekove. T. I. Parvo balgarsko tsarstvo. Ch. 2. Ot slavyanizatziyata na darzhavata do padaneto na Parvoto tsarstvo*. Vtoro fototipno izdanie. Sofia: Marin Drinov.
- Zlatarski, V. N. (1994). *Istoria na balgarskata darzhava prez srednite vekove. T. II. Bulgaria pod vizantiysko vladichestvo (1018 – 1187)*. Vtoro fototipno izdanie. Sofia: Marin Drinov.
- Ivanov, Y. (1970). *Balgarski starini iz Makedonia*. Pod redaktsiyata na prof. B. Angelov i prof. D. Angelov. Fototipno izdanie. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Ivanov, Y. (1986). *Balgarite v Makedonia*. Pod redaktsiyata na prof. V. Bozhinov i prof. Y. Zaimov. Fototipno izdanie. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Koledarov, P. (1979). *Politicheska geografia na srednovekovnata balgarska darzhava. Ch. 1. Ot 681 do 1018 g.* Sofia: BAN.
- Koledarov, P. (1985). *Imeto Makedonia v istoricheskata geografia*. Sofia: Nauka i izkustvo.
- Krastev, K. S. (2012). Bulgaria, Vizantia i Arabskiyat svyat pri tsaruvaneto na Simeon I Veliki (893 – 927). *Bulgaria Mediaevalis* 3, 301 – 319.
- Matanov, H. (1982). Dva malko izpolzvani izvora za Bulgaria v Epir i Tesalia prez XIV vek. *Vekove* 5, 81 – 86.
- Mutafchiev, P. (1986). *Istoria na balgarskiya narod (681 – 1323)*. Pod redaktsiyata na prof. V. Gyuzelev. Sofia: BAN.
- Mutsopoulos, N. (2007). *Bazilikata “Sv. Ahiliy” v Prespa. Edin istoricheski pametnik-svetinya*. Plovdiv.
- Nikolov, A. (2006). *Politicheska misal v rannosrednovekovna Bulgaria (sredata na IX – kraya na X vek)*. Sofia: Paradigma.
- Nikolov, G. N. (2005). *Tsentralizam i regionalizam v rannosrednovekovna Bulgaria (kraya na VII – nachaloto na XI v.)*. Sofia: Marin Drinov.
- Nikolov, G. N. *Samostoyatelni i polusamostoyatelni vladenia vav vazobnovenoto Balgarsko tsarstvo (kraya na XII – sredata na XIII v.)*. Sofia: Gutenberg.
- Nikolov, G. N. (2016). *Tsar Samuil*. Sofia: Zahariy Stoyanov.
- Nikolova, B. (2017). *Ustroystvo i upravlenie na Balgarskata pravoslavna tsarkva (IX – XIV vek)*. Vtoro razshireno i dopalнено izdanie. Sofia: Nov chovek.
- Ostrogorski, G. (1998). *Istoria na vizantiyskata darzhava*. Sofia: Prozorets.
- Pavlov, P. (1997). Politicheskoto nasledstvo na Avarskiya haganat i balgarskite vladeteli (IX – XI v.). *Problemi na prabalgarskata istoria i kultura* 3, 55 – 66.
- Pavlov, P. (2014). *Vekat na tsar Samuil*. Sofia: Iztok-Zapad.
- Peev, D. (2005). Glosa za balgarite v slavyanskiya tekst na Yudeyskata vojna ot Yosif Flaviy. *Starobalgarska literatura* 33 – 34, 485 – 493.

- Pirivatrish, S. (1997). *Samuilova drzhava. Obim i karakter*. Beograd.
- Popov, T. (2019). Dve moneti na tsar Yoan II Asen s despot Manuil Komnin Duka i despot Mihail II Duka – izvor za istoriata na Solun i Epir sled 1230 g. – V: *Tsar Ivan Asen II. Sbornik po sluchay 800-godishninata ot negovoto vazshestvie na balgarskiya prestol*. Sastavitelstvo i redaktsia V. Gyuzelev, I. G. Iliev, K. Nenov. Plovdiv: Fondatsia “Balgarsko istoricheskoto nasledstvo”, 79 – 94.
- Runciman, S. (1993). *Istoria na Parvoto balgarsko tsarstvo*. Sofia: Ivan Vazov/„Siluet” OOD.
- Stoyanov, P. (1980). Vastanieto na Petar Delyan v islandskite sagi. *Vekove*, № 5.
- Totev, B. & Pelevina, O. (2011). Sakrovishteto ot Vrap i elitarnata kultura na dunavskite balgari. *Arheologia* 2, 32 – 52.
- Tapkova-Zaimova, V. & Miltenova, A. (1996). Istoriko-apokaliptichnata knizhnina vav Vizantia I v srednovekovna Bulgaria. Sofia: Sv. Kliment Ohridski.
- Ferjanchich, B. (1974). *Tesalia u XIII i XIV veku*. Beograd: Vizantoloshki institut Srpske akademie nauka i umetnosti.
- Shafarik, P. Y. (1847). *Slavyanskije drevnosti*. T. II. Kn. 1. Moskva: Universitetskaya tipografia.
- Venelin, Yu. (1829). *Drevnie i nyeneshnie bolgare v politicheskom, narodopisnom, istoricheskom i religioznom ih otnosheniy k rossiyanam*. T. I. Moskva: Universitetskaya tipografia.

THESSALY IN MEDIEVAL BULGARIAN HISTORY

Abstract. The article examines the Bulgarian political and ethnic presence in Thessaly during the Middle Ages. Thessaly is part of the early medieval Bulgarian Tsardom for short periods yet this helps to establish Bulgarian ethnic consciousness among part of Slavic population in the area. There are data in various sources for Bulgarians in Thessaly in the 11th – 15th centuries, who participate in local riots and internecine struggles.

Keywords: Thessaly; Bulgarian tsardom; tsar Simeon; tsar Samuil; Larissa

✉ **Dr. Tervel Popov**

<https://orcid.org/0000-0002-2796-5318>

University of Sofia

Sofia, Bulgaria

E-mail: komitnikola@abv.bg